

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ОЧУДНЕННЯ У ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ

Анотація

Статтю присвячено аналізу очуднення, що базується на різних методиках поглибленої інтерпретації прихованого смислу художнього тексту. Розроблений автором інтегрований підхід визначає своєрідний характер індивідуально-авторської картини світу і впливає на її сприйняття читачем. Особлива увага приділена обґрунтуванню методики семантико-когнітивного моделювання.

Ключові слова: методика, очуднення, очуднений образ, лінгвокогнітивні засоби, семантико-когнітивне моделювання.

Постановка проблеми. Протягом багатьох років мовознавці сучасності намагаються виокремити найпоширеніші парадигми лінгвістичних досліджень, формуючи оригінальні методології та методики аналізу, а також специфікуючи дослідницький вектор наукового пошуку. Сучасне науково-теоретичне мислення прагне проникнути у сутність аналізованих явищ і процесів. Комплексне застосування новітніх гуманітарних парадигм у вивченні очуднення зумовлює **актуальність** дослідження. Розуміння й інтерпретація поезики очуднення у художніх творах «на якісно новому рівні» стають можливими у зв'язку з формуванням у лінгвопоезиці когнітивної парадигми [1; 2; 4], основою якої є антропоцентризм як принцип розгляду зв'язку між мовою і мисленням людини, її внутрішнім станом.

Мета статті полягає у встановленні поняттєвого підґрунтя об'єкту дослідження, його аналізу із позиції генези та розвитку із залученням таких наукових парадигм, як антропоцентрична та когнітивна. Запропонований інтегрований підхід до аналізу поезики очуднення у контексті художньої прози зумовив наступний алгоритм дослідження [3].

Перший етап дослідження передбачав виокремлення у контекстах прозових творів об'єктів очудненого сприйняття шляхом контекстуально-інтерпретативного аналізу. Обсяг таких контекстів варіюється від одного чи двох речень до цілого абзацу, що зумовлено способом реалізації очуднення на вербальному рівні. До очуднено маркованих контекстів ми відносимо ті фрагменти текстів, які включають незвичний опис понять, емоцій, стану, предметів, явищ тощо через незвичний ракурс сприйняття суб'єкта повісткування; образних стилістичних засобів й нарративних прийомів.

Залучаючи контекстуально-інтерпретативний аналіз у поєднанні із функціональним аналізом, проаналізуємо текстовий фрагмент з оповідання Р. Кувера "Sudden Story", де об'єктом очуднення є «голод», через ракурс наратора – казкового дракона: *For the dragon everything was sudden. He was suddenly hungry and then he was suddenly eating something. Always, it was like the first time. Then, all of sudden, he would remember having eaten something like that before: a certain familiar sourness... and suddenly, he would forget* (ASS, el-ref).

Очуднений образ (далі – ОО) «голод» доповнюється за рахунок вираження думок, внутрішніх переживань та відчуттів дракона, який у свідомості читача постає як хижий, могутній звір. «Голод» тлумачиться як щось всеосяжне та незрозуміле для сприйняття наратора: *for the dragon everything was sudden*. Шляхом лінгвостилістичного аналізу було визначено, що підґрунтям осмислення очудненого образу «голод» є стилістичні засоби: гіпер-

бола *for the dragon everything was sudden*; алітерація (повтор *s*): *sudden, suddenly, something, sourness, sudden story*, що підкреслює раптовість «настання» голоду; антитеза: *he was suddenly hungry and then he was suddenly eating something; for the first time – something like that before*, яка передає нестійкість відчуттів тварини, їх мінливість.

Накопичення стилістичних прийомів не лише інтенсифікує образ голоду, втілюючи образну функцію очуднення, але й створює стилістичну конвергенцію. Саме такий тип висунення підсилює авторський задум незвично зобразити ОО «голод» крізь ракурс бачення казкової тварини, що створює суттєвий перлокутивний ефект на читача. За допомогою очуднення вилучаємо прихований смисл ОО «голод»: це – суперечливе відчуття: нове/знайоме, раптове/очікуване. Поєднання контекстуально-інтерпретативного та лінгвостилістичного аналізів надає можливість визначити прихований смисл ОО в очуднено маркованому контексті з оповідання Р. Бредбері “The Veldt”, де через ракурс дитини-наратора зображено тварин:

And here were the lions now, fifteen feet away, so real, so feverishly and startlingly real that you could feel the prickling fur on your hand, and your mouth was stuffed with the dusty upholstery smell of their heated pelts, and the yellow of them was in your eyes like the yellow of an exquisite French tapestry, the yellows of lions and summer grass <...> and the smell of meat from the panting, dripping mouths (Veldt, el-ref).

У наведеному фрагменті тексту дванадцятирічні Венді та Пітер у своїй дитячій уяві незвично сприймають хижих звірів – левів, які уособлюють літо як період грайливого дитинства, безтурботності. Шляхом лінгвостилістичного аналізу нами виділено вербальні засоби лексико-семантичного рівня, які є підґрунтям ОО «літо», а саме: оригінальна метафора: *feel the prickling fur on your hand; smell of their heated pelts; the smell of meat from the panting, dripping mouths*, що створює прагматичний ефект на читача. В очуднено маркованому контексті відбувається перегляд архетипного поняття «леви як хижі звірі» на індивідуально-авторське сприйняття «леви як символи літа», реалізуючи образну та експресивну функції очуднення. Символізм жовтого кольору у виділених оригінальних метоніміях (колір шкіри замість лева) та порівняннях: *the yellow of them was <...>; the yellows of lions and summer grass* втілює авторський задум про літо як період безтурботного дитинства. До інших виражальних засобів, що реалізують очуднення, відносимо художні порівняння: *in your eyes like the yellow of an exquisite French tapestry; he could feel it on his neck, still, like a hot paw*, а також полісиндетон *and*, який передає захоплення головних героїв побаченою картиною, реалізуючи оцінну функцію очуднення.

Таким чином, *перший етап* дослідження уможливив залучення методів контекстуально-інтерпретативного, лінгвостилістичного та функціонального аналізу, які визначили об’єкти очуднення, основні функції та стилістичні засоби реалізації поетики очуднення в очуднено маркованих контекстах.

Другий етап дослідження передбачав дослідження когнітивного підґрунтя очуднення у художніх творах британських та американських авторів шляхом залучення низки методик концептуального аналізу у поєднанні з методом *семантико-когнітивного моделювання*, що включає інструментарій *теорії концептуальної метафори*, процедури побудови *ментальних просторів та мереж концептуальної інтеграції*.

У текстовому фрагменті з оповідання В. Вулф “A Summing Up” об’єктом очудненого сприйняття є абстрактна сутність – людська душа. Осмислення душі виражено ракурсом жінки, яка намагається знайти відповідь на питання «Що є душа?». Саме визначення душі є життєвим підсумком роздумів В. Вулф і співпадає із роздумами головного персонажа (автор=персонаж), що підтверджується заголовком оповідання “A Summing Up”: *Well that the soul – for she was conscious of a movement in her of some creature beating its way about her and*

trying to escape which momentarily she called the soul – is by nature unmated, a widow bird; a bird perched aloof on that tree. And the widow bird, startled, flew away describing wider and wider circles until it became (what she called her soul) remote as a crow which has been startled up into the air by a stone thrown at it (FBVW, el-ref).

Незвичне сприйняття душі у вигляді птаха є символом загубленої особистості, виражає самотність головного персонажа у суспільстві. Шляхом лінгвостилістичного аналізу було визначено вербальні засоби реалізації ОО «душа», представлені оригінальною розгорнутою метафорою, що має зооморфну основу: *the soul – some creature trying to escape*. Оригінальна метафора сприяє інтенсифікації образу душі, емотивному аспекту висловлення. Очуднення створюється іншими виражальними засобами, що включають повтор *a bird* та градацію: *a widow bird; a bird perched aloof on that tree; and the widow bird, startled, flew away describing wider and wider circles*.

Осмилення душі, що постає у вигляді пташки, підкреслює самотність жінки та її бажання отримати свободу, звільнитися від внутрішнього тягаря. ОО релізується не лише на вербальному рівні, але й має концептуальне підґрунтя. Шляхом семантичного аналізу було виявлено набір ключових фраз, які вербалізують концепт ДУША: *that the soul, she was conscious* та концепт ПТАХ: *movement – creature beating – trying to escape – the widow bird, startled, flew away*, що дозволило з'ясувати особливості розгортання ОО у виділеному контексті. Звідси, підґрунтям ОО постає метафорична схема ДУША – ЦЕ ПТАХ (A SOUL IS BIRD), яка зазнає **погіршення** ДУША – ЦЕ ВОРОНА (A SOUL IS A CROW).

Метафоричні перетворення, які є основою вербального вираження очуднення, було проаналізовано на матеріалі очуднено маркованого контексту в оповіданні В. Вулф "The Mark on the Wall", де переосмислюється образ «життя» крізь ракурс наратора=персонажа оповідання: *Why, if one wants to compare life to anything, one must liken it to being blown through the Tube at fifty miles an hour—landing at the other end without a single hairpin in one's hair! Shot out at the feet of God entirely naked* (FBVW, el-ref).

Шляхом контекстуально-інтерпретативного та семантичного аналізу було виділено ключові слова *life, at fifty miles an hour*, які актуалізують головний концепт оповідання ЖИТТЯ (LIFE) і сприяють реконструкції концептуальної метафори ЖИТТЯ – ЦЕ ПОДОРОЖ (LIFE IS A TRIP), яка зазнає **розширення** ЖИТТЯ – ЦЕ ШВИДКА ПОДОРОЖ (LIFE IS A FAST TRIP) завдяки додатковому смислому атрибуту (термін за В.Г. Ніконовою) – швидкість: *being blown through the Tube at fifty miles an hour*. Глибинні смисли як складники концепту – смислові атрибути – «виявляються шляхом семантико-асоціативного осмилення царини мети і царини джерела базових і переосмислених концептуальних метафор у складі образно-асоціативного шару художніх концептів» [4]. Метафорична схема ЖИТТЯ – ЦЕ СТАН (LIFE IS A STATE) зазнає **конкретизації** ЖИТТЯ – ЦЕ ВТРАТА (LIFE IS LOSS): *What a scraping paring affair it is to be sure!* (FBVW, el-ref). Таким чином, вилучаємо очуднений образ «життя» у такий спосіб: життя – це стрімка подорож, сповнена втрат.

Текстовий фрагмент з оповідання «A Story», де наратором постає дитина, розкриває переосмилення образу «жінка»: *Although she was my aunt, I never thought of her as anything but the wife of my uncle <...> she was so small and silk and quick and made no noise at all as she whisked about on padded paws, dusting the china dogs, feeding the buffalo, setting the mousetraps that never caught her <...>* (SS, el-ref).

Фрагментарно залучаючи класифікацію В.Г. Ніконової [4] під час реконструкції концептів, нами було: 1) виділено ключові слова у тексті, які вербалізують концепт ЖІНКА; 2) здійснено аналіз засобів мовної репрезентації концепту, що включав оригінальні метафори, що

мають зооморфну основу; 3) виокремлено серед мовних засобів концепт-референт ЖІНКА і концепт-релят – МИШКА.

Головний герой оповідання – маленький хлопчик, у наївній дитячій уяві сприймає свою тітку у вигляді тварини – мишки: *she whisked about on padded paws; the mousetraps that never caught her*. ОО осмислюється через конвенційну метафоричну схему ЛЮДИНА – ЦЕ ТВАРИНА (HUMAN IS AN ANIMAL), яка в результаті дитячого сприйняття, зазнала **звуження** → ЖІНКА – ЦЕ МИШКА (WOMAN IS A MOUSE), тобто появу в концептосфері ЖІНКА додаткової концептуальної складової, яка конкретизує ОО «жінка» за допомогою якостей тварини-мишки.

Використання методів концептуального і семантичного аналізів мовного матеріалу надає можливість виявити такі смислові атрибути концепту ЖІНКА: спритність *made no noise at all as she whisked about on padded paws*, ніжність *small and silk*, обережність *quick; setting the mousetraps that never caught her*; хазяйновитість *feeding the buffalo; dusting the china dogs*. Асоціативне осмислення концепту-релята МИШКА у складі концептуальної метафори уможливорює визначення таких атрибутів-асоціатів: *відданість, покірність, турбота про інших*. Таким чином, у свідомості хлопчика його тітка постає як покірна, турботлива та віддана дружина.

Інструментарій концептуального аналізу, а саме залучення методу *семантико-когнітивного моделювання* полягає у побудові мереж концептуальної інтеграції; сприяє розкриттю когнітивної природи очуднення; відтворенню прихованих смислів та особливостей їхнього сприйняття, а реконструкція ментальних просторів слугує наочним механізмом розкриття прихованих смислів.

До прикладу, проаналізуємо очуднено маркований контекст з оповідання В. Вулф “Unwritten Novel”. Мотив плями або відмітини на поверхні є ключовим для авторки як накопичення негативних спогадів чи енергії [7]. В оповіданні пляма, яку Мінні Марш намагається стерти з шибки у поїзді, уособлює прихований гріх *the stain of sin* і стає поштовхом для розуміння прихованих думок. Артефакт – скло, а точніше, віконна шибка – дозволяє інтерпретувати витирання плями як очищення від гріха крізь ракурс наратора-жінку.

Лінгвостилістичний аналіз уможливив виокремлення ключових слів *life, eyes, window, the stain of sin*, які вербалізують основні концепти твору: концепт ЖИТТЯ (LIFE) і концепт ГРІХ (SIN). Незвичне, суперечливе зображення абстрактних сутностей «життя» та «гріх» пов'язано із самоаналізом Мінні Марш, її сприйняттям дійсності. Автор (наратор) проектує на персонажа оповідання (пасажирку поїзда) власне вигадане життя. Для осмислення ОО «життя» нами реконструйовано ряд концептуальних метафор, які є основою очудненого образу.

ОО «життя» асоціюється в оповіданні з очима: *Life's what you see in people's eyes; life's what they learn, and, having learnt it, never, though they seek to hide it, cease to be aware of – what? That life's like that, it seems* (НН, el-ref). В очуднено маркованому контексті конвенційна концептуальна схема ЖИТТЯ – ЦЕ ОБ'ЄКТ (LIFE IS AN OBJECT) зазнає прийому **розширення** ЖИТТЯ – ЦЕ ОЧІ ЛЮДИНИ (LIFE IS HUMAN EYES).

ОО «життя» осмислюється як відбиток прожитих років на обличчі. Для цього реконструюємо метонімічну схему, яка лежить в основі образу життя: ВІДБИТОК (ЧАСТИНА) замість ОБЛИЧЧЯ (ЦІЛЕ) і зазнає прийому **звуження** ЖИТТЯ – ЦЕ ВІДБИТОК (LIFE IS A PRINT) → ЖИТТЯ – ЦЕ ВІДБИТОК НА ОБЛИЧЧІ (LIFE IS A PRINT ON THE FACE): *the human face – the human face at the top of the fullest sheet of print holds more, withholds more* (НН, el-ref).

Газета “The TIMES”, яку читає Мінні, виступає концептом-релятом до концепту-референту ЖИТТЯ: *births, deaths, marriages, living* у конвенційній метафорі ЖИТТЯ – ЦЕ ОБ'ЄКТ (LIFE IS AN OBJECT): <...> *births, deaths, marriages, Court Circular, the habits of*

birds, Leonardo da Vinci, the Sandhills murder, high wages and <...> living — oh, take what you like, I repeated, it's all in the TIMES (НН, el-ref) і зазнає прийому **специфікації** ЖИТТЯ – ЦЕ ГАЗЕТА (LIFE IS A PAPER). У контексті текстового фрагменту газета постає як спосіб сховати погляд від чужих людей, спосіб втечі власної душі, розуміння власного «я». Реконструємо концептуальну схему, яка зазнає **перегляду** ГАЗЕТА – ОБ'ЄКТ (A PAPER IS AN OBJECT) → ГАЗЕТА – ЦЕ ЗАХИСТ (A PAPER IS PROTECTION) від оточуючого світу, життя: *The TIMES was no protection against such sorrow as hers. But other human beings forbade intercourse. The best thing to do against life was to fold the paper so that it made a perfect square, crisp, thick, impervious even to life* (НН, el-ref).

Запропоновані В.Г. Ніконовою прийоми покращення і погіршення були залучені для реконструкції конвенційних метафоричних схем. Наприклад:

– прийом **покращання** ЖИТТЯ – ЦЕ РУХ (LIFE IS MOTION) → ЖИТТЯ – ЦЕ ПОЛІТ (LIFE IS A FLIGHT): *what were the worth of life? To rise; hang still in the evening, in the midday; hang still over the down. <...> Air above, air below. And the moon and immortality* (НН, el-ref);

– ЖИТТЯ – ЦЕ МАТЕРІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ (LIFE IS A MATERIAL NOTION) → ЖИТТЯ – ЦЕ ЦІННІСТЬ (LIFE IS VALUE): *what were the worth of life* (НН, el-ref);

– прийом **погіршення** ЖИТТЯ – ЦЕ ПОЧУТТЯ (LIFE IS A FEELING) → ЖИТТЯ – ЦЕ САМОТНІСТЬ (LIFE IS LONELINESS): *Life's bare as bone, адже Мінні ніхто не цінує вдома, не помічає її душевних страждань серед рутинних буднів: never late for luncheon; never caught in a storm without a mackintosh; never utterly unconscious of the cheapness of eggs. So she reaches home <...>* (НН, el-ref); повтор лексеми *never* підкреслює ідею самотності, яка є недосяжною для Мінні Марш.

ОО «гріх» асоціюється з плямою, яку пасажирка намагається стерти з віконної шибки і в такий спосіб очистити душу від гріха, реконструюється у метафоричній концептуальній схемі ГРІХ – ЦЕ ОБ'ЄКТ (SIN IS AN OBJECT): *What she rubs on the window is the stain of sin*, що зазнає **конкретизації** ГРІХ – ЦЕ ПЛЯМА (SIN IS A STAIN) і **розширення** за рахунок розгорнутої метафори → ГРІХ – ЦЕ ПРИХОВАНІСТЬ (SIN IS SECRECY): *They would say she kept her sorrow, suppressed her secret* (НН, el-ref).

З метою розкриття прихованого смислу ОО «життя» шляхом побудови бленду і встановлення напрямів проекції концептів ЖИТТЯ (реальний світ) і ГРІХ (відображений світ, який зображується автором через персонаж – Мінні Марш), залучаємо метод семантико-когнітивного моделювання, що передбачає реконструювання мережі концептуальної інтеграції. У термінології Ж. Фоконьє і М. Тернера така мережа ментальних просторів є дзеркальною. У дзеркальній мережі концептуальної інтеграції вхідні простори віддзеркалюють одне одного [5].

У родовому просторі маємо дві головні ролі, які уособлюють два головних концепти твору – ЖИТТЯ (LIFE) і ГРІХ (SIN). У межах бленду відбулося злиття вхідних просторів, які структуровані за такими позиціями: *роль* (дві пасажирки в потязі), *стан* (посмикування, неспокій, дискомфорт, неусвідомлення внутрішнього «я»), *мета* (звільнитися від гріхів, зрозуміти себе), *засоби* (витирання плями/придумування життєвої історії), *результат* (розуміння істини, прозріння головного персонажа), що породжує прихований смисл оповідання. Вилучення концептуального бленду – нового, модифікованого смислу ОО «життя», що виник завдяки моделюванню мережі концептуальної інтеграції, розкриваємо у такий спосіб: стирання плями як «стирання» гріха. Витираючи пляму на віконній шибці, Мінні Марш намагалася врятувати власне життя, тобто спокутувати гріх, очистити душу. У результаті, кожна людина в житті залишається наодинці зі своїми проблемами, але через співчуття можна зрозуміти іншу людину, її думки, і тим самим пізнати самого себе.

Висновки. Таким чином, застосовуючи інтегрований підхід, ми ґрунтовно проаналізували поетику очуднення на матеріалі англійських художніх текстів ХХ–ХХІ століть, використавши головним чином методіку семантико-когнітивного моделювання. Перспективою подальших досліджень слугуватимуть не лише прозові, а й поетичні тексти. Запропонована методіка комплексного дослідження очуднення може бути розширена на матеріалі оповідань інших авторів, або автора, творчості якого властива і проза і поезія, тобто проведення зіставного аналізу.

Література

1. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії) : монографія / Л. І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2002. – 368 с.
2. Воробьєва О. П. Вирджинія Вулф і поезика інсайта / О. П. Воробьєва // Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство : сб. в честь Е. С. Кубряковой. – Москва, 2009. – С. 764–776.
3. Купчишина Ю. А. Очуднення у контексті концептуального аналізу / Ю. А. Купчишина // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2013. – № 14 (273). – С. 41–45.
4. Ніконова В. Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Ніконова Віра Григорівна. – Київ, 2008. – 558 с.
5. Fauconnier G., Turner M. Principles of conceptual integration / G. Fauconnier, M. Turner // Discourse and Cognition: Bridging the Gap : ed. by J. R. Koenig. – Stanford, 1998. – P. 269–283.
6. Kövecses Z. Metonymy: Developing a Cognitive Linguistic View / Z. Kövecses, G. Raden // Cognitive Linguistics. – 1998. – № 9–1. – P. 37–77.
7. Vorobyova O. The poetics of 'Reflection' in Virginia Woolf's short fiction: In search of multiple sense / O. Vorobyova // In Search of (Non)Sense : [ed. by Elzbieta Chrzanowska-Kluczevska and Grzegorz Szpila]. – Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2009. – P. 75–87.
8. (Veldt) = Bradbury R. Veldt [Вельд / Р. Бредбери] ; комент. А. А. Гасиной. – М. : Айрис-пресс, 2008. — 65 с.
9. (FBVW) = Woolf V. Free Web-Books by V. Woolf [Electronic Resource] / V. Woolf. – Mode of Access: <http://ebooks.aide.edu.au/w/woolf/virginia/index.html>
10. (НН) = Woolf V. A Haunted House and Other Short Stories / V. Woolf. – San Diego etc. : A Harvest Book, Harcourt, 1972.

KUPCHYSHYNA Yu. A.
Khmelnitsky National University

METHODS OF ANALYSIS OF ESTRANGEMENT IN LITERARY TEXTS

Summary

The article deals with the analysis of estrangement based on various methods of in-depth interpretation that are necessary to reveal hidden meaning of English literary texts. The presented approach ensures the creation of poetics of estrangement as well as the emotional tension between the author and the reader. The principal points of methods of semantic cognitive modelling are presented in the article.

Key words: *methods, estrangement, estranged image, cognitive factors, semantic cognitive modelling.*